

Makkai Sándor: Egyedül. Bethlen Gábor lelki arc. (Kolozsvár — Budapest, Erdélyi Szépművészeti Társaság — Athenaeum.) Bármilyen rideg történetkritikai szemüveggel nézzük Makkai Sándornak költői szépségekben gazdag művét, mégis el kell ismernünk, hogy írója képes lett volna Bethlen Gábor egész életét történeti hűséggel megrajzolni. Ő azonban nem életrajzot akart adni, főadatául pusztán Bethlen lelki arcának megrajzolását tűzte ki. Amit legjellemzőbbnek talált az életből, azt címül választotta: Egyedül. Egyedül volt az árvánmaradt okos kis gyermek nagybátyjának házában; egyedül, mint ifjú az előkelő származást és nagy birtokot, nagy vagyont tisztelő udvarokban, egyedül volt a férfi, aki megértette korának nagy magyar problémáját és végül megértő barátok társasága nélkül érte el azt a magaslatot, a fejedelmi széket, amelyben mint embernek igazán egyedül kellett maradnia. Mint szuverén, alattvalóival nem barátkozott, családjában pedig megértő lélekre, igazi támaszra nem talált. De nemcsak az egyedüliséget, hanem a nagyságot, az erőt is elsőrendűen jellemzőnek látja Makkai erre az emberre. A nagyság, az erő vonzotta íróink képzeletét, az ő történetével évtizedek óta ezért foglalkoztak olyan szerető érdeklődéssel történetíróink, úgy hogy alig van multunknak még egy alakja, akiről többet tudnánk, mint Gábor fejedelemről. Könnyű lett volna annyi előkutatás után Makkainak az adatokat újra csoportosítania, az ő vénájával lehetett volna az adatok alapján regényt írnia a nagy fejedelemről, de ő talán nem kívánt az életrajzírásban néha

elkerülhetetlen aprólékosságokkal bajlódni és nem akart lelépni a történelem szilárd talajáról. Benyomásait írta le laikusoknak is ritka élvezetet és történetíróknak is mély tanulságokat nyújtó módon. Munkáját nem találhatjuk hibátlannak, épen azért, mert régi és újabb íróink annyit foglalkoztak Bethlen alakjával. Mindannyiunk lelkében él egy kép a fejedelemről, mindannyian ismerünk adatokat, amelyeket döntően fontosnak vagy döntően tévesnek tartunk, amelyekre nézve természetesen Makkainak is megvan a maga indokolt, de a mienktől néhol eltérő nézete. Legtöbbször Szekfű Gyulára hivatkozik művében, itt-ott vitatkozik is vele. Ezek a vitatkozások azt az érzést keltik, hogy Makkai nem ismeri teljességben annak a történetírói iskolának munkásságát, amelyhez Szekfű tartozik. Ez nem lekicsinylés. Céhbeli történetírónak alaposan ismernie kell pl. Szekfűnek Hóman Bálinttal közösen írt magyar történelméből a megjelent köteteket, ismernie kell sok más tanulmányt. Ezeket ismerve, Makkai bizonyára nem írta volna azt, hogy «Bocskayt sokan vádolják azzal, hogy nem öntudatos államférfiúi meggyőződés adta kezébe a zászlót», t. i. legújabbban épen Szekfű eddig nélkülözött élességgel rajzolta meg (a Hóman-Szekfű történet IV. kötetében) Bocskaynak «bismarcki» alakját. Hivatásos történetírók sem látják eléggé, tehát még kevesebb joggal lehet Makkai rovására írni a török és magyar viszonyok közötti tűz- és vízkülönbség ismeretének hiányait. Hivatásos történetíróink is bizonyos értetlenséggel állanak az előtt a jelenség előtt, hogy Bethlen

nagyságát, Bethlen jövőjét törökök megjövendölték már a gyermekifjúnak, míg a magyarok később is tartózkodással néztek reá. Magyarázata ennek a különös jelenségnek az, hogy a török birodalom rabszolga-állam volt. Azok a gyermekgyűjtők, akik a keresztény tartományokat bejárták, emberismeretet tanultak idővel. Egészséges testű gyermekeket kellett összeválogatniok, az egészségesek közül is az erősebbeket, az erősebbek közül az értelmesebbeket. Sztambulban tanították ezeket a gyermekeket, akikből nemcsak janicsárok lettek, hanem lovas katonák s a szultánt és vezéreit kiszolgáló udvari rabok is. A gyermekgyűjtő rab előre megmondta, melyik gyermek lesz a szultán udvarába való, melyiket fogja valamelyik pasa lefoglalni saját szolgálatára. A szultán és a pasák udvarában felnöve, ezek a gyermekek kapták később a nagy birodalom minden méltóságát. Rabszolgák közül és nem török urak közül válogatta a szultán bégjeit, pasáit, nagyvezéreit. A kiválasztásnál nem jött számba, hogy öszvérhajcsár volt-e Ibrahim atyja, vagy halász, két kecskéből állott-e szüleinek vagyona otthon, vagy három szilvafából. Aki tehetséges volt, az pártfogókra talált a magas rangra jutott rabok között, mert a pártfogók a nagyreményű ifjú segítségével önmaguknak szereztek hálás segítőtársat. Nálunk minden gyereknek annyi volt a vagyona, amennyit örökölt, a töröknél annyi, amennyit a szultán adott. A vagyonhoz igazodott a hírnév, befolyás, tekintély is. Bethlen Gábornak éreznie kellett magyar földön azt, hogy őt semmibe veszik, mert nincs vagyona, annál feltűnőbb lehetett előtte és ő annál hálásabban fogadhatta, hogy a rabszolgák tehetségét a karrierben egyedüli előrehajtóerőnek ismerő Gyürösi Mehemet a jövendő magyar királyt látta meg benne. A törökországi viszonyokból ítélve joggal képzelhette

Gyürösi Mehemet, hogy Erdélyben fejedelemmé lehet a szultán akaratából Bethlen, éppenúgy, mint ahogy a szultán rabjai közül Szendrői bég, budai pasa vagy akár nagyvezér lehetett az, akit a szultán arra alkalmasnak ítelt. Érzi bizonyos mértékig ezt a különbséget Makkai is, de nem domborítja ki eléggé, amint nála általában, sőt szándékosan háttérben marad a milió rajza. Ez hiba, de nem olyan hiba, amely fölöslegessé tenné könyvének elolvasását azokra nézve, akik Szekfű művét olvasták és nem olyan hiba, hogy miatta nyugodt lélekkel nem ajánlhatnók mindenkinek. Ez a mű hozzátartozik azokhoz, amelyek Bethlen halálának háromszázadik évfordulójánál méltóképen róják le a magyar irodalom tartozását a nagy fejedelemmel szemben, méltó társa Szekfű Bethlen Gáborának és Móríciz Zsigmond nagy regényének, méltó folytatása Szilágyi Sándor, Angyal Dávid és a korán elhunyt Makkai Ernő munkásságának. *Török Pál.*

Két kis regény. Dormándi László : A jó ember. A Pantheon «Új magyar regény» sorozatában kapott helyet Dormándi László novelláskötete : A jó ember. Novellák biz ezek, ha a kötet elején szereplő darab után «kis regénynek» nevezi is a szerző a könyvet. És ez a meglepő, mert ritka eset manap, hogy magyar kiadó novellák kiadására vállalkozzék. Fél tőle, mint a veszedelemtől, mert szerinte : *ez nem cikk*, jöllehet a magyar novella még a napilapok prokrusztesz-ágyába szorítva is európai kelendőségű.

Dormándi novellái kitűnő rutiniére vallanak, aki az írás eszközeit nagy-szerűen elsajátította és mindazt, amit csupán ezekkel ki lehet fejezni, hiba nélkül állítja elénk. Csak épen az marad ki belőlük, ami az írás mesterségét művészetté emeli. Legtöbb alakja előre kiagyalt recept szerint kénytelen a rárótt szerepet végigcsinálni : ma-